

Ermənilərin soyqırım siyasəti tarixi mənbələrdə

Tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru MəhİR QƏRİBOVUN "Bir əsr boyunca Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri (Birinci Dünya müharibəsi sonlarından günümüzədək)" (2015) sanballı tədqiqat əsərində I Dünya Müharibəsinin sonlarından günümüzədək olan dövr ərzində Ermənistan-Azərbaycan münasibətindən bəhs edilir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixinə nəzər salınır və Sovetlər Birliyi dövründə hər iki ölkə arasında olan sosial-iqtisadi əlaqələr elmi-statistik göstəricilərlə əks olunur.

Əsərin məzmununu ehtiva edən giriş hissəsini oxuculara təqdim edirik.

XIX əsrin əvvəllərində Çar Rusiyası (İran və Rusiya arasında Azərbaycan ərazilərinin bölüşdürülməsinə dair 1813-cü il Gülistan və 1828-ci il Türkmənçay müqavilələri imzalandıqdan sonra) qədim Azərbaycan torpaqlarında bufer zona yaratmaq məqsədi ilə "erməni dövləti" qurmaq planını həyata keçirməyə başlamış, bu məqsədlə İran və Türkiyə ərazisindən 300 minə qədər erməni XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycana köçürülmüş və İran, Dağlıq Qarabağ, Naxçıvan, Zəngəzur, Dərələyəz, Ordubad, Vedibasar və digər ərazilərdə yerləşdirilmişdir.

Sovetlər Birliyi dövründə bu siyasət davam etdirilmiş Azərbaycanın tarixi torpaqları hissə-hissə Azərbaycandan qoparılarq Ermənistanla birləşdirilmişdir. XX əsrin əvvəllərində erməni daşnak qüvvələrinin silah yoluyla əldə etmək istedikləri məqsədlər Sovetlər Birliyi dövründə siyasi yollarla davam etdirilmiş, Azərbaycanın Göyçə, Zəngəzur vilayətləri, Şərur-Dərələyəz mahalı və Mehri rayonu Ermənistanla verilməmişdir. 1948-1952-ci illərdə azərbaycanlıların tarixi dədə-baba yurdu olan İrəvandan məcburi köçürülməsi və 1988-1989-cu illərdən başlayan Dağlıq Qarabağdakı separatizm 1990-cı ilin əvvəllərindən iki ölkə arasında müharibə vəziyyətinin yaranmasına səbəb olmuşdur. 1994-cü ildən başlayan atəşkəs dövrü günümüzdə qədər davam etməkdə və bu müddət ərzində tərəflər

arasında keçirilən görüşlərdə problemın sülh yolu ilə həlli üçün hər iki tərəfin də qəbul edə biləcəyi təkliflər hazırlanmaqdadır.

Ermənistanın tarixən Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdiyi məkrli siyasətin elmi şəkildə öyrənilməsinin aktuallığı, vacibliyi əsərdə dönə-dönə vurğulanmışdır. Çünki demokratik inkişaf yolunu seçmiş Azərbaycan dövləti neçə illərdə ki, erməni qəsbkarlığına məruz qalmış, bu təcəvüz nəticəsində Azərbaycanın, tarixi torpaqları ermənilər tərəfindən işğal edilmiş, kəndlər, qəsəbələr, şəhərlər yandırılmış, on minlərlə insan həlak olmuş, bir milyondan artıq azərbaycanlı öz doğma yurdlarından didərgin düşmüşdür.

Erməni millətçilərinin təcəvüzkar, şovinist siyasətinin ifşa edilməsi, erməni işğalçı siyasətinin mahiyyəti, səbəb və tarixi köklərinin açılması ona qarşı mübarizə aparılması üçün Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi tarixinin bütün dövrlərini araşdırılması zəruridir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tarixi kökləri bərədə əsl reallığı obyektiv əks etdirən tədqiqatçıların sayı çox deyildir. Erməni millətçiləri və diasporunun bu sahədə gördüyü işlərlə müqayisədə bütün türk dünyasında, Azərbaycanda və Azərbaycandan kənarında aparılan işlər qənaətbəxş sayıla bilməz.

Qeyd etmək lazımdır ki, Sovetlər Bir-

liyi dövründə erməni siyasətçilərinin, əksər ziyalıların xalqımıza qarşı şovinist, tənqidçilik siyasəti aparması müqabilində Azərbaycanda kommunizm prinsipləri əsasında xalqlar arasında dostluq və qarşılıqlı ideyaya təbliğ edilərsə də ermənilər üzde özlərini yaxın qonşu, "kirvə" kimi göstərmiş ancaq isə qatı millətçilik mövqeyindən çıxış etmişlər.

Hər bir tədqiqat obyektinin araşdırılmasında doğru və inandırıcı nəticənin əldə edilməsi üçün təhlil metodunun düzgün seçilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərində yaranmış vəziyyət elan olunmamış müharibə xarakterində olduğundan bu məsələ mürəkkəb tədqiqat obyektinə hesab oluna bilər.

Mövzunun geniş və əhatəli öyrənilməsi, müasir dövrdə Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərində ortaya çıxan problemlərin həllində həm elmi-nəzəri, həm də mühüm siyasi-praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Bir sıra cəcnəbi alimlərin problemin müəyyən tərəflərini obyektiv və dürüst şərh etməyə çalışmışlar. Onlardan D.Berqard, Ş.Stanford, J.Malevi, J.Mc.Carthy, T.C.Walker, K.Gürün, A.Süslü, E.Uras, E.İlter, C.Taşkıran, S.Kocabaş, S.Koçaş, İ.Bınark və başqaları öz tədqiqatlarında erməni məsələsinin tarixi köklərini araşdırmışlar.

Erməni tarixşünaslığında A.Badalyan, A.Parsamyan, L.Nalbandıyan, S.Ağayan, V.A.Parsamyan, K.Qanqazı, Q.A.Qaloyan, A.Arakelyan və başqaları ayrı-ayrılıqda bu problemə qismən toxunmuşlar.

I Dünya Müharibəsi ərafəsində Almaniyanın Türkiyədəki səfəri olmuş H.Morqentau öz xatirələrində Avropanın siyasi oyunlarına "erməni kartı"ndan necə istifadə olunmasını səndərlə göstərir.

Erməni tarixçilərinin nəşr etdikləri əsərlərin əsas məqsədi dünya ictimaiyyətinə erməni "soyqırım"ı yalanına inandırmaq ibarətdir. Xalq arasında belə bir deyim də var: "Bir yalanı çox danışsan, bir müddət sonra onun həqiqət

olduğuna özün də inanarsan". Ermənilərin "soyqırım"ı yalanı da dünyada məzlum bir xalq obrazı yaradaraq ideoloji silah kimi türklərə qarşı istifadə etmək və həyata keçirdikləri işğalçılıq siyasətini pərdələməkdən ibarətdir.

Erməni tədqiqatçıların əsərlərindən aydın olur ki, Azərbaycana qarşı erməni təcəvüzkarlığı xüsusilə Çarizmin Qafqaza, eləcə də Azərbaycana marağının artdığı dövrdən daha güclənmişdir. Ermənilər öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün Çar Rusiyasına arxalanmağı və ona xidmət göstərmək müqabilində xüsusi erməni dövləti yaratmağı, müsəlman torpaqları hesabına isə bu dövlətin ərazisini genişləndirməyi arzulayırdılar. Bu səbəblə həm çarizm, həm də Sovetlər birliyi dövründə ermənilər Rusiyadan dəstək görmüş və Azərbaycan əraziləri hissə-hissə qoparılarq Ermənistanla birləşdirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu mövzu üzrə bəzi aspektlər rus müəlliflərindən S.M.Solovoyov, Q.A.Ezov, Y.Pompeyev, S.Qlinka, N.N.Şavrov, A.S.Qriboyedov, İ.Şopen və başqaları tərəfindən işlənmişdir. Onlar tarixi faktlara, sənədlərə istinad edərək Qafqazın ruslar tərəfindən işğalında ermənilərin səylərini və rolunu qismən də olsa göstərmişlər.

Azərbaycan tarixşünaslığında isə bəzi tarixçilər müəyyən dövrlərdə bu əlaqələrə fərqli mövqələrdən yanaşmışlar. S.A.Məmmədov öz tədqiqatında XVII əsrin ikinci yarısında və XVIII əsrin birinci rübündə erməni və Azərbaycan xalqları arasında tarixi əlaqələri zəngin tarixi materiallar əsasında işıqlandırmışdır.

Əkbər İrəvanlın Ermənistan-Azərbaycan ədəbi əlaqələri mövzusunda tədqiqat işində tarixi faktlara az yer verilməsi, ədəbi əlaqələrə, şifahi xalq yaradıcılığına daha çox diqqət yetirilmişdir.

1988-ci ildən başlayaraq ermənilərin Dağlıq Qarabağda separatizminin başlanması ilə əlaqədar Azərbaycan xeyli mətbuat məqalələri dərc edilmiş, ermənilərin rus çarizminə arxalanaraq bu regionda öz bədnam niyyətləri, işğalçılıq siyasətinə aid bir sıra araşdır-

malar aparılmışdır.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq rus çarizminin Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda müstəmləkəçilik siyasətinə həyata keçirilən əsas rol oynayan qeyri-müsəlman xalqların, ilk növbədə ermənilərin fəaliyyətinin işıqlandırılması üçün gərginləşməkdə olan rus-türk münasibətlərinin izlənilməsi məqsədə uyğundur.

Hələ I Pyotrün dövründən ziddiyyətli xarakter alan bu məsələ 1878-ci il Berlin müqaviləsinin 61-ci maddəsinə uyğun olaraq Balkan xristianlarına verilən "milli azlıqların öz müqəddəratını təyin etmə hüquqları"nın ermənilərə də aid edilməsi daha geniş vüsət almışdır.

Rusiyə şərq dövlətlərinə nəzarət etmək məqsədilə bu siyasətin həyata keçirilməsinə xüsusi maraq göstərmişdir. Ruslar, o cümlədən ermənilərin Qafqaza gəlməsində böyük rol oynamış A.Qriboyedov sonralar dəfələrlə ermənilərin xilqətinə satılmış olduğunu qeyd etmişlər. Məşhur rus diplomat və yazıçısı A.S.Qriboyedov yazırdı: "Erməni əhalisi əsasən müsəlman torpaq sahiblərinin ərazilərində yerləşdirilmişdir. Onlar yavaş-yavaş müsəlman əhalisini ərazilərdən sıxışdırıb çıxarmağa başlamışdılar. Biz həmçinin müsəlman əhalisini düşükləri çətin vəziyyətə bərkəşməyə və onları inandırmağa çalışmalıyıq ki, bu çətinliklər uzun sürməyəcək və ermənilər müvəqqəti olaraq yaşamağa icazə verilən ərazilərdə daimi olaraq qalmayacaqlar". Görünür, onlar ermənilərin başlıca məqsədlərinin nə olduğunu anlamışlar. Ona görə də 1846-cı ildə quberniya üsul-idarəsinə keçirilərkən erməni vilayəti ləğv edilmişdir. Böyük dövlətlər arasında yaranmış ziddiyyətdən istifadə edən ermənilər öz hüquq və mənafelərini gücləndirmək məqsədilə milli təşkilatlanma prosesini həyata keçirməyə başlamışdılar. Bu təşkilatlanmada ictimai dərnək və cəmiyyətlərin təcrübəsi əsasında erməni milli təşkilatları və partiyaları yaradılmışdır. Bunlardan 1860-cı ildə Erməni Fədakar Cəmiyyəti, 1880-ci ildə Gənc Ermənistan Cəmiyyəti, 1885-ci ildə Armenakan

Komitəsi, 1887-ci ildə "Qnçaq" Təşkilatı, 1890-cı ildə "Daşnaksütyun" və 1907-ci ildə yaradılmış "Ramqavayr" partiyaları erməni milli təşkilatlarının məram və nizamnaməsini hazırlayan quruluşlar olmuşlar. Bu təşkilatların əsas məqsədləri "Dənizdən-dənizə böyük Ermənistan" sərəms xülyasından ibarət olmuşdur. Bu partiyalar Osmanlı İmperiyası və İrandan qaçmış ermənilərin yaşadığı əraziləri birləşdirmək üçün bütün vasitələrdən, ən əsası isə qiyam və terror aktlarından geniş istifadə etməyi qarşılarına məqsəd qoymuşdular. "Qnçaq" partiyasının proqramı xüsusilə bu fikri ifadə edirdi: "Bütün şəraitlərdə türkləri və kürdləri məhv etmək və öz xalqının rifahına xeyanət etmiş ermənilərə aman verməyərək onlardan qisas almaq". "Daşnaksütyun" milliyətçi şovinist tipli partiya olub proqramları bu maddələrdən ibarət idi: 1) silahlı qiyam, 2) yalnız ermənilər arasında yox bütün xalqlar arasında inqilabı fiqri formalaşması üçün intensiv iş görmək, 3) ermənilərin silahlanması və təşkilatlanması, 4) hökumət adamlarına və idarələrinə qarşı terror və onların məhv edilməsi. Ermənilər öz məkrli məqsədlərinə çatmaq üçün hər vasitəyə el atmaqdan çəkinmir, bütün fəaliyyətlərini ancaq bu partiyaların proqramına uyğun, yeni türk millətini məhv etməklə "böyük Ermənistan" yaratmaq ideyası üzərində qurmuşdular. Böyük dövlətlərin köməyinə arxalanan erməni quldurları tədricən Azərbaycanın İrəvan mahalını azərbaycanlılardan təmizlədilər. Rəsmi məlumata görə, 1916-cı ildə altı il ərzində azərbaycanlı əhalinin sayı 70 minə endirildi. Həmin ərazilərdən azərbaycanlıları kütləvi şəkildə köçürdülər. Bu məcburi köçürmələr daha sonralar azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinə çevrilmiş və məhz bu siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində 1905-1906-cı illərdə Bakıda, Naxçıvanda, Cəbrayılnda, Şuşada, Gəncədə, Göyçədə, İrəvanda, Cavanşirdə və Zəngəzurdə azərbaycanlılara qarşı qətləmlər törədilmişdir.

(davamı növbəti saylarımızda)